

УДК [343.132:343.45](477)

**О. М. ОБУШЕНКО,***доктор юридичних наук, доцент,**професор кафедри кримінально-правових дисциплін**Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ***ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ,  
ЯКЕ МІСТИТЬ ВІДОМОСТІ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ**

Проаналізовано чинне кримінальне процесуальне законодавство України, що регулює окремі особливості здійснення кримінального провадження, в якому містяться матеріали, що становлять державну таємницю. Розглянуто особливості допуску та доступу до матеріалів, що містять державну таємницю.

**Ключові слова:** *кримінальне провадження, державна таємниця, допуск до державної таємниці, доступ до державної таємниці.*

Успішність виконання державою своїх функцій певною мірою залежить від збереження в таємниці окремих аспектів своєї економічної, наукової, оборонної та деяких інших видів діяльності. Для цього вживається ряд правових, організаційних і технічних заходів, спрямованих на засекречування відповідної інформації.

Потреба у використанні відомостей, що становлять державну таємницю, може виникнути під час кримінального провадження. Це можуть бути операції із носіями секретної інформації, які є речовими доказами у справах про шпигунство, державну зраду або інші злочини у сфері охорони державної таємниці, засекреченими можуть бути відомості про розмір збитків, завданих викраденням або пошкодженням військової техніки, та ін.

Очевидно, що в умовах загальнодержавного посиленого контролю за зберіганням та використанням таємної інформації кримінальне процесуальне законодавство не може не приділяти увагу особливостям ведення кримінального провадження, що містить державну таємницю. Зокрема, для збереження секретності цих відомостей ч. 1 ст. 517 Кримінального процесуального кодексу України [1] зобов'язує дотримуватися вимог режиму секретності у тому разі, якщо кримінальне провадження містить відомості, що становлять державну таємницю.

З іншого боку, кримінальне провадження має здійснюватися на засадах змагальності та забезпечення права на захист, гласності та відкритості судового процесу. Для цього учасникам кримінального провадження, передусім стороні захисту, потрібно надати можливість ознайомитися з усіма матеріалами провадження. Крім того, учасникам, які ознайомлені з усіма матеріалами, набагато простіше зрозуміти логіку суду під час прийняття рішення. Як

наслідок – у них буде виникати менше сумнівів у справедливості прийнятого рішення.

Нормативне регулювання державної таємниці у кримінальному провадженні є новелою для вітчизняного законодавства. Тому суттєво відчувається недостатність теоретичних праць із приводу проблематики використання державної таємниці у кримінальному провадженні. Зазначене зайвий раз підкреслює актуальність обраної тематики та її практичне значення.

Питанням здійснення кримінального провадження, яке містить державну таємницю, приділено увагу у працях Ю. П. Аленіна, С. О. Ковальчука, В. І. Сліпченка. Праці зазначених науковців створюють достатню базу для дослідження, але багато проблемних аспектів здійснення кримінального провадження, що містить державну таємницю, і досі залишаються невирішеними.

**Завданням** цього дослідження є аналіз кримінального процесуального законодавства, що регулює особливості здійснення кримінального провадження, в якому містяться матеріали, що становлять державну таємницю.

У ч. 7 ст. 517 КПК України передбачено, що здійснення кримінального провадження, яке містить державну таємницю, не є підставою для обмеження прав його учасників, крім випадків, передбачених законом та обумовлених необхідністю забезпечення охорони державної таємниці.

Правила кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, встановлені у гл. 40 КПК України. Загальним правилом використання державної таємниці у кримінальному провадженні є заборона внесення такої інформації до процесуальних рішень (ч. 2 ст. 517 КПК України). У тому разі, якщо для мотивування рішення потрібно зазначити відомості про таємну інформацію, це

слід зробити без наведення в рішенні змісту цієї інформації.

Визначення державної таємниці наведено в Законі України «Про державну таємницю», ст. 1 якого визначає її як «вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою» [2].

Вичерпний перелік відомостей, які станом на певний момент часу визнані в Україні державною таємницею, міститься у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю, затверджену наказом Служби безпеки України від 12 серпня 2005 року № 440 (з відповідними змінами та доповненнями) [3]. У контексті заборони внесення державної таємниці до процесуальних рішень слід нагадати, що пунктами 4.12.4 та 4.12.5 Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, відомості про факт або методи проведення негласної слідчої (розшукової) дії, а також відомості, що дають змогу ідентифікувати особу, місце або річ, щодо якої планується проведення такої дії, віднесені до державної таємниці з грифом «таємно». Тому клопотання слідчого, прокурора про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також ухвали слідчого судді про дозвіл на їх проведення містять у собі державну таємницю. Однак після завершення проведення негласних слідчих (розшукових) дій грифи секретності щодо їх проведення підлягають розсекречуванню (п. 5.9 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні від 16 листопада 2012 року [4]).

Тому на момент закінчення досудового розслідування ознайомлення відповідних учасників провадження з результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій здійснюється в загальному порядку (без застосування правил гл. 40 КПК України).

Матеріали, що становлять державну таємницю, зберігаються разом із матеріалами кримінального провадження. Однак якщо матеріальні носії секретної інформації не долучені до матеріалів досудового розслідування, вони передаються на зберігання до режимно-секретного підрозділу органу досудового розслідування (ч. 6 ст. 517 КПК України).

Відповідно до загальних вимог режиму секретності обов'язковою умовою участі у кримі-

нальному провадженні, що становить державну таємницю, є наявність:

- допуску до державної таємниці відповідного ступеня секретності;
- доступу до конкретної секретної інформації та її матеріальних носіїв.

Як слушно зазначає С. О. Ковальчук, наявність *допуску* до державної таємниці є обов'язковою умовою отримання доступу до неї для всіх суб'єктів кримінального провадження, в тому числі й слідчого, прокурора, судді тощо [5, с. 192]. Допуск до державної таємниці оформлюється відповідними підрозділами СБУ. Право знайомитися із секретною інформацією без оформлення допуску ч. 3 ст. 517 КПК України надає тільки підозрюваному та обвинуваченому, однак тільки після роз'яснення їм вимог ст. 28 Закону України «Про державну таємницю» та попередження про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю.

Щодо *доступу* до конкретної секретної інформації, то процедура його отримання залежить від процесуального статусу учасника:

- для осіб, які ведуть кримінальне провадження (слідчого, прокурора, судді), доступ до секретної інформації цього кримінального провадження є невід'ємною частиною посадових повноважень;

– захиснику, законному представнику підозрюваного, обвинуваченого, потерпілому та його представнику, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику доступ до секретної інформації, ознайомлення з якою потрібне для здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених КПК України, надається рішенням або керівника органу досудового розслідування, або прокурора, або суду. Таке рішення приймається у формі відповідного наказу або письмового розпорядження;

– для підозрюваного та обвинуваченого КПК України не передбачає спеціальної процедури отримання доступу до конкретної інформації, вони автоматично отримують право доступу в разі надання їм відповідних матеріалів (після роз'яснення обов'язку збереження державної таємниці).

Таким учасникам, як потерпілий, його представник, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник, забороняється робити не тільки копії, але й виписки з матеріалів, які містять державну таємницю.

Підозрюваному, обвинуваченому, їх захисникам та законним представникам забороняється

робити копії з матеріалів, які містять державну таємницю, але дозволяється робити виписки з них (з метою належної підготовки до захисту). Такі виписки опечатаються особою, якою були зроблені, у вигляді, що унеможливило ознайомлення з їх змістом. Ознайомлення зі змістом виписок будь-кого, крім особи, яка їх зробила, не допускається. Виписки зберігаються з дотриманням вимог режиму секретності в органі досудового розслідування або суді та надаються особі, яка їх склала, на її вимогу: під час досудового розслідування – у приміщенні органу досудового розслідування, під час судового провадження – у приміщенні суду. Виносити виписки за межі зазначених приміщень заборонено.

Необхідно погодитися з думкою Ю. П. Алєніна, який указує на необхідність приєднання письмового підтвердження факту доступу й ознайомлення з наданими матеріалами до матеріалів кримінального провадження як підтвердження того, що кожна зі сторін виконала свої обов'язки і не порушила прав учасників кримінального провадження, передбачених КПК України, зокрема права на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, та вимагати відкриття матеріалів [6, с. 239].

Проведення експертизи без надання експерту відомостей, що містять державну таємницю, здійснюється в загальному порядку. Однак у тому разі, якщо у кримінальному провадженні виникає потреба звернутися до експерта для отримання висновку щодо:

– законності віднесення інформації у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку до державної таємниці;

– зміни ступеня секретності цієї інформації та її розсекречування;

– підготовки висновку щодо завданої національній безпеці України шкоди у разі розголошення секретної інформації чи втрати матеріальних носіїв такої інформації, така експертиза здійснюється посадовою особою, на яку покладено виконання функцій державного експерта з питань таємниць, відповідно до закону у сфері державної таємниці (ст. 518 КПК України).

Таким чином, регулювання здійснення кримінального провадження, що містить державну таємницю, відбувається з одночасним дотриманням двох однаково важливих, хоча й протилежних, інтересів. З одного боку, закон встановлює гарантії збереження державної таємниці, оскільки передбачає доступ до неї тільки тих слідчих, прокурорів, суддів та захисників, які мають допуск до державної таємниці, а значить, і несуть відповідальність за її розголошення. З іншого боку, для таких учасників, як підозрювані, закон передбачає можливість ознайомлення з відомостями, що становлять державну таємницю, і без наявності оформленого допуску до неї. Однак і в цьому разі передбачено гарантію у вигляді заборони робити копії з цієї інформації, а зроблені нотатки мають зберігатися в опечатаному вигляді в органі досудового розслідування і передаватися до суду разом із матеріалами кримінального провадження.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є з'ясування питання про можливість доступу до матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій до моменту закінчення досудового розслідування і порядок розсекречування відповідних матеріальних носіїв інформації.

#### Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.
2. Про державну таємницю : закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>. – Редакція від 19.04.2014.
3. Звід відомостей, що становлять державну таємницю : затв. наказом Служби безпеки України від 12 серп. 2005 р. № 440 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05>. – Редакція від 08.04.2014.
4. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затв. наказом Ген. прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації Держ. прикордон. служби України, М-ва фінансів України, М-ва юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12>.
5. Ковальчук С. О. Процесуальний порядок відкриття матеріалів кримінального провадження / С. О. Ковальчук // Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 190–195.
6. Алєнін Ю. П. Особливості відкриття матеріалів іншій стороні за новим КПК України / Ю. П. Алєнін // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю з дня народження проф. М. В. Салтєвського (Одеса, 2 листоп. 2012 р.). – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 237–240.

Надійшла до редакції 01.10.2014

### **ОБУШЕНКО А. Н. ОСОБЕННОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА, СОДЕРЖАЩЕГО СВЕДЕНИЯ, КОТОРЫЕ ОТНОСЯТСЯ К ГОСУДАРСТВЕННОЙ ТАЙНЕ**

Проанализировано действующее уголовное процессуальное законодательство Украины, регулирующее отдельные особенности осуществления уголовного судопроизводства, содержащего материалы, составляющие государственную тайну. Рассмотрены особенности допуска и доступа к материалам, которые содержат государственную тайну.

**Ключевые слова:** уголовное судопроизводство, государственная тайна, допуск к государственной тайне, доступ к государственной тайне.

### **OBUSHENKO O. M. FEATURES OF THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM, CONTAINING INFORMATION THAT RELATE TO THE STATE SECRET**

The necessity of studies of the criminal process, containing a state secret, is grounded. It is emphasized that the rules of criminal procedure that contains information that constitutes state secrets, established in Chap. 40 of Criminal Procedural Code of Ukraine. As a general rule the use of state secrecy in criminal proceedings is the prohibition of entering this information into the judicial decisions.

It is stated that a state secret is a kind of secret information, which includes information in defence, economy, science and technology, foreign relations, national security and public order, the disclosure of which could harm the national security of Ukraine and are recognized in the manner prescribed by law, a state secret and are protected by the state.

It is emphasized that the material state secrets are stored together with the criminal proceedings. However, if the material carriers of classified information are not attached to the preliminary investigation, they will be deposited to the classified department of pre-trial investigation body.

It is emphasized that, according to the general requirements of secrecy requirement for participation in criminal proceedings, constituting a state secret is the availability of access to state secrets certain degree of privacy, and access to specific classified information and material media.

It was established that in order to maintain secrecy injured its representative, interpreter, expert, specialist, secretary of the trial, court officers are prohibited from making not only copies, but extracts from materials containing state secrets.

Suspect, their defenders and legal representatives are prohibited from making copies of materials containing state secrets, but they are allowed to make extracts from them (in order to properly prepare for defence). Such statement will be sealed by the person who was made in a way that makes it impossible to get acquainted with their contents. Familiarization of anyone except the person who made them with contents of extracts is not allowed. Extracts must be kept in compliance with the requirements of secrecy in the pre-trial or court investigation and given to the person who made them; its staff during the preliminary investigation is in the premises of the preliminary investigation, during the proceedings – in the courthouse. Bring statement outside of these premises is prohibited.

It is concluded that the regulation of criminal proceedings, containing a state secret, carried out while respecting the two equally important, albeit conflicting interests. On the one hand, the law establishes guarantees of state secrets protection since it provides access to only those investigators, prosecutors, judges and advocates who have access to state secrets and thus responsible for its disclosure. On the other hand, for these participants, as suspected, the law provides for the review of information constituting a state secret and executed without having access to it.

**Keywords:** criminal proceedings, state secret, access to state secrets, access to state secrets.

---

УДК 343.98

**В. Г. ОЗАР,**

*ад'юнкт*

*Харківського національного університету внутрішніх справ*

### **ТИПОВІ СПОСОБИ КАТУВАНЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНУ**

Проаналізовано наукові думки щодо вчення про спосіб злочину як один з основних елементів криміналістичної характеристики злочинів. Запропоновано авторське визначення способу катування. На основі аналізу наукових джерел та слідчої практики розроблено класифікацію способів підготовки, безпосереднього вчинення та приховання катувань. Висвітлено способи катувань, що вчиняються спеціальними суб'єктами.

**Ключові слова:** криміналістична характеристика злочинів, спосіб учинення злочину, підготовка до злочину, приховування злочину, катування.